

ÖMER BARKAN

XVI. ASRIN İKİNCİ YARISINDA TÜRKİYE'DE FİYAT HAREKETLERİ*

Türkiye İktisat ve Maliye Tarihi için büyük bir ehemmiyet arzietmekte olmasına rağmen, bu memleketteki fiyat hareketlerinin sistemli bir şekilde tetkiki şimdiye kadar mümkün olamamıştır. Eşya ve hizmet fiyatlarına ait büyük adetlerle muntazam seriler teşkil eden standart malzemenin el-altında bulunmayışı, metroloji'ye ve para tarihine dair bilgilerimizin henüz çok noksan bulunuşu.. bu durumun belli-başlı sebepleri arasında zikredilebilir.

Gerçekten, elde mevcut mahdut ve dağınık bazı eşya fiyatlarını ilmi bir şekilde mukayese etmek; çok defa mahallin özel piyasa şartları, malın değişik kalitesi, her bölge için ayrı ölçeklerin kullanılmakta olması, mevsim farkları, siyasi ve askerî durum ve nihayet para ayarının bozukluk derecesi gibi türlü tesirleri hesaba katmak mecburiyeti dolayısıyla çok güç olduğu gibi; resmî makamlar tarafından empoze edilmek istenilen *narh fiyatları* ile çarşı ve pazarlarda fiilî olarak tatbik edilmiş olan hakikî fiyatları bilhassa büyük *inflation* devirlerinde, birbirinden ayırmak da mümkün bulunmamaktadır.

Bu şartlar altında, gelişi-güzel derlenmiş olan bazı şüpheli rakamlara dayanarak Türkiye'deki fiyat hareketlerinin hakikî mahiyet ve seyrini takibe ve hattâ benzeri rakamlarla hazırlanacak istatistik tabloları ve grafiklerden hareketle bütün bir devrin iktisadî ve malî konjoktür'ünü tayine ve dolayısıyla siyasi ve içtimaî mühim olayları tefsire çalışmak tehlikeli bir yol haline gelmektedir.

I

İLK HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Bu bakımdan, mevcut müşküleri kısmen de olsa ortadan kaldırmış olmak için, bir taraftan ilgili esnaf teşekküllerinin mümessillerinin de yardımıyla resmî makamlar tarafından tanzim edilmiş olan *narh listeleri* üzerindeki araştırmalarımıza¹ devam ederken,

* Türk Tarih Kurumu'nun 1970 yılında 25—29 Eylül tarihleri arasında Ankara'da toplanan VII. kongresine sunulmuş bulunan bir tebliğin genişletilmiş şeklidir.

¹ Ö. Barkan, »XV. asrın sonunda bazı büyük şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatları«, Tarih Vesikaları dergisi, 5, 7 ve 9'uncu sayılar (59 sayfa). İstanbul 1942. Maarif Matbaası.

diğer yönden de *daha sistemli bir fiyat tarihinin yazılabilmesi için lüzumlu bazı arşiv malzemesinin bulunması, tertip ve neşri işleriyle* de meşgul olmak mecburiyeti hasıl oldu:

»Edirne Askerî Kassâmına ait Tereke Defterleri«² adlı etüd ile basılmak üzere hazır bir halde bulunan »Bursa Kadılığı Tereke Defterleri« ve Türk Tarih Kurumu basımevinde basılmakta olan »Suleymaniye Cami ve İmâreti inşaatına ait Muhasebe Defterleri« isimli eserler, hep bu *Türkiye için az-çok tutarlı bir fiyat tarihi malzemesini hazırlama* çabasının umumî plânı içinde tasarlanmış bulunmaktadırlar.

Bazı imaretlere ait son zamanlarda neşretmiş olduğumuz^{3, 4} veya neşredilmek üzere hazırlamış bulunduğumuz »Yıllık Muhasebe Bilânçoları« da, bu sahalardaki çalışmalarını çok daha verimli bir yola sokmuşa benzemektedir. Gerçekten, bahis konusu imaretlerin mut-fakları için yapılmış olan mübayaa hesapları, oldukça seviyeli bir aile sofrasında bir senede yapılması zurrî olan her çeşit masrafları (yüzlerce defa büyütülmüş bir şekilde ve hep aynı bölgede ve aynı pazarlama şartları altında yapıldıkları için) hakikatlara daha yakın ve istikrarlı kalmış olması lâzımgelen fiyatlar üzerinden vermektedir.

Bu bakımdan, her ne kadar piyasadaki mevsimlik ve ârizî fiyat hareketlerini de geniş ölçüde ve teferruatlı bir şekilde âksettirmekte iseler de, yapılan hesaplarda *yıllık ortalamaların büyük ölçülerdeki rakamlar üzerinden alınmaları dolayısıyla* bu dalgalanmaların tesiri azalmakta olduğundan, imaret muhasebelerinin bilânçolarında kayıtlı bulunan mübayaa fiyatlarını diğer kaynakların verdiklerinden çok daha tutarlı addetmek mümkündür. Bilhassa büyük *inflation* devirlerinde, elindeki ayarı bozuk ve kenarları kesilmiş ufaklık paralarla çarşı ve pazarda kendi başına ihtikâr erbabıyla karşı karşıya kalan ve ârizî tesirlerin harekete geçirdiği günlük fiyat dalgalanmalarının tesiri altında şaşkına dönmüş bulunan kalktan kişilerin ödedikleri fiyatlara nazaran imaret *Muhasebe Bilânçoları'ndaki rakamların çok daha istikrarlı ve standart fiyatlar olmak vasfını haiz bulduklarını söylemek* ve bu rakamları daha büyük bir emniyetle kullanmak mümkündür.

Bu suretle elde edilebilecek neticelerin kıymet ve mahiyeti hakkında bir fikir vermiş olmak için birkaç misal zikretmek faydalı olacaktır:

² Ö. Barkan, »Belgeler« dengisi, cilt III, 1966 Ankara. Türk Tarih Kurumu yayınlarından. s. 1—479.

»Tereke Defterleri« ismini taşıyan etütler serisi, bilhassa bu vesikaların ölenin mirası arasında bulunan her çeşit malların envanterleri ile fiyatlarını verdikleri için önemli addedilmektedir.

³ Ö. Barkan, »Türkiye şehirleri-

nin teşekkül ve inkişafı tarihi bakımından, İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş tarzına ait Araştırmalar«. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt XXIII, Sayı 1—2, İstanbul 1963. s. 239—398. (Bu etütte Fatih Cami ve İmaretine ait tesislerle Ayasofya caminin ve Saray mutfağının 1489/1490 yılları Muhasebe Bilânçoları mevcuttur).

Edirne'deki Sultan Bayezid II. imaretine ait neşrettiğimiz *Yıllık Muhasebe Bilânçoları* üzerinde yaptığımız tetkiklere göre;⁴ biri 1489 ve diğeri 1616 yılına ait olmak üzere bu imaretin mutfağında iki ayrı devirde sarfedilmiş olan malzemenin belli-başlılarının mübayaa fiyatlarının akçe olarak yıllık ortalamalarını ve bu iki tarih arasında geçen 127 sene içinde fiyatların artış nisbetlerini aşağıdaki cetvelde ayrı-ayrı tesbit etmiş bulunmaktayız.

II

YİYECEK MADDELERİ İÇİN KOMPOZE BİR ENDEKS TERTİBİ İMKÂN LARI

Yiyecek maddelerinin hepsine birden kompoze (*Composé* yahut *synthétique*) bir fiyat endeksi hesap etmek hususunda, imaret mutfaklarına yapılmış olan masrafların elimizde bulunan listelerinin son derecede yararlı olacağı anlaşılmaktadır. Gerçekten, mutfak masraflarının aile bütçeleri içindeki nispetini hesap edebilmek için, muayyen bir devrede ve muayyen bir içtimâî ve iktisadî durumda bulunan bir ailenin *beslenmek itiyadında olduğu yemeklerin nevi ve çeşnilerini ve her bir yemeğin malzemesinin terekküp tarzını bilmek lâzım geldiği* bilinmektedir.

Bu sebeble, bugün benzeri etütleri hazırlamak için, muhtelif tip ve seviyede ailelerin bütçelerinde yer almış bulunan yiyecek maddelerinin her çeşidinin miktar, nispet ve fiyatlarına ait anketler yapılarak bir takım ortalama rakamlar elde edilmektedir. Tarihî devirler için benzeri anketleri bugün artık bizim tertip etmemize imkân bulunmadığına göre, belli-başlı yemeklerin çeşitleri ve hazırlanmış şekilleri ile devrin insanların *beslenme rejimi* hakkında kıymetli bilgileri ihtiva eden imaret mutfaklarına ait hesap defterleri bu hususta müracaat edebileceğimiz mühim bir kaynak olmaktadır. Bu bakımdan, imaret mutfaklarında pişen günlük yemekleri o devirde ortahalli bir ailenin sofrasında bulunması âdet olan yemeklere; imaretin itibarlı misafirleri ile dinî bayram ve merasim günlerinde hazırlananları ise, daha zengin kişilerin yiyebildikleri yemeklere benzeterek bunların içindeki etin, yağın, pirincin, balın, sebzenin, baharâtın miktar ve nispetlerini tayin edebilmekteyiz.

Meselâ, Sultan Bayezid II. nin Edirne'deki imaretinin *Yıllık Muhasebe Bilânçolarından* faydalanarak bizim 1489/1490 ve 1616/1617 yılları için mukayeseli bir şekilde tertip ettiğimiz yiyecek maddelerinin umumî (composé) endeksleri şu şekilde hesaplanmıştır:

Aynı imaretin mutfağında bütün bir sene zarfında hazırlanmış olan türlü yemeklerin, *aynı hacimde ve aynı miktar ve nispetlerde*

⁴ Ö. Barkan, Edirne ve civarındaki bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilânçoları. »Belgeler«

dergisi, cilt I, sayı 2, 1964. s. 235—377.

kullanılacak aynı malzeme ile, fakat bu defa başka bir yıla ait fiyat listeleri üzerinden satın alınan zahire ile hazırlandığını farzettığımız takdirde, elde edilecek mutfak masrafları yekûnunun her iki halde de aynı olamayacağı tabiidir.

Aynı nevi ve miktarlardaki mutfak malzemesinin (zahirenin) aynı pazarlama şartları altında, aynı yerlerden, aynı cins ölçeklerle tedarik edilmiş olmalarına rağmen; aradan geçen zaman zarfında zahire fiyatlarında vukua gelmiş bulunan farklardan ileri gelen bu değişiklik bize, *yiyecek maddeleri umumî fiyatındaki artışın nisbeti*'ni hesaplamak hususunda yardımcı olmaktadır.

Bu usule göre, nasıl hareket etmiş olduğumuzu göstermek için, 1616/17 Hesap Yılı içinde Bayezid II. imaretinde kullanılan muhtelif mutfak malzemesinin miktarları ile, okka, kile.. olarak gösterilmiş olan üniteler başına düşen *ortalama fiyatlar* ile bu fiyatlara göre sene içinde sarfedilmiş olan her cins malzemenin mecmu bedeli olarak ödenen akçenin miktarı ve bu miktarın umumî mutfak masrafları içindeki yüzde nisbeti aşağıya çıkarılmıştır:

	Yıl içinde		(Akçe olarak)		Yiyecek masrafları içindeki % nisbeti
	tüketilen	miktar	Ünite fiyatı	Yıllık tutarı	
Un	7 225	kile	53,84	388 994	35,2
Buğday	841	kile	55	46 255	4,2
Pirinç	3 161	kile	53,46	168 987	15,3
Sadeyağ	4 809	okka	20,1	96 660	8,7
Bal	3 433	okka	12,5	42 912	3,9
Tuz	551	kile	33,3	18 348	1,6
Et	35 950	okka	7,7	276 815	2,5
Safran	470	dirhem	3,5	1 645	0,15
Karabiber	9,5	okka	200	1 900	0,17
Ođun	1 236	araba	51	63 036	5,7
			Yekûn	1 105 552	100

Bu hesaplara göre, 1616/1617 yılı içinde imaret mutfağında hazırlanmış olan yemeklerin belli-başlı malzemeleri, o senenin fiyatlarına göre, 1 105 552 akçeye satın alınmıştır. *Aynı yemekleri, aynı miktar malzeme ile fakat bu defa 1489/1490 yılı fiyatlarıyla satın almış olduğumuzu farzettığımız takdirde* ise, ancak 254 492 akçe ödemek kâfigelegeceği, »1« numaralı cetvelin »A« sütununda gösterilmiş olan fiyatlar listesinden hesap edilebilmektedir. Bu hesaba göre aradan geçen 127 sene zarfında Edirne'de belli-başlı yiyecek maddelerinin, imaret mutfaklarının tertip ve çeşnisindeki bir beslenme rejimine göre, 254 492 akçeden 1 105 552'ye, yani 100 endeksinden 434,4'e yükseldiği anlaşılmaktadır.

Bu sebeple, Edirne'de Bayezid II. imaretinde pişen yemeklerin nevi ve çeşnilerindeki yemekleri sofrasında bulundurmamak isteyen bir

ailenin 1489 tarihinde 100 akçe sarfetmesi kâfi gelirken, 1616 yılında bu miktar 434,4 akçeye yükselmiştir. Bu pahalılaşmayı, akçenin ihtiva ettiği kıymetli maden miktarı ile de izah etmek mümkün değildir. Çünkü 1489/1490 senesinde tahminen 50'si ile bir altın satın alınabilecek bir değerde olan akçeler, 1616/1617 da ancak 120 sı (azamî 130'u) bir altın edecek kadar kıymetlerinden düşmüştür. Yani altının akçe olarak fiyatı 100 endeksinden 240'a çıktığı halde yiyecek maddeleri umumî endeksi 434,4'e yükselmiştir.

Fiyat yükselişlerinin hakikî ehemmiyetini anlamak için yiyecek maddeleri fiyatları yanında sanayi mamulleri fiyatlarının seyrini ve yükselen fiyatlar karşısında maaş ve ücretlerin durumunu tetkik etmek lâzım geleceği bilinmektedir. Çalışmalarımız bu sahalarda da bir hayli ilerlemiş durumdadır Şimdilik yiyecek maddeleri için umumî (kompoze) bir tek endeks bulmak hususunda araştırma metodlarımızda elde edilen ilerlemeleri kayd ile yetinmek istiyoruz.

Yeni bir deneme

Benzeri hesapları İstanbul'daki *Süleymaniye İmaretine ait 1585/1586 tarihli bir Muhasebe Bilânçosu'ndaki zahire miktar ve nispetleri esas kabul ederek yaptığımız takdirde ise,*⁵ »3« numaralı cetvelde gördüğümüz neticeler hasil olmakta ve bu suretle XVI. asrın sonlarına doğru Türkiye'de yiyecek maddeleri umumî fiyat endeksindeki büyük yükselişin mevcudiyeti ve boy-ölçüsü daha iyi meydana çıkmaktadır:

Aynı imaretin daha evvelki ve çok daha sonraki tarihlere âit ve her bakımdan tutarlı bilânçoları bulunmadığı için, bu cedveldeki karşılaştırmalar aynı şekilde her ikisi de İstanbul'da bulunan, diğer iki imaretin Muhasebe Bilânçoları arasında yapılmıştır:

Cetvelin I. kısmında, Süleymaniye İmaretinde 1585/1586 hesap yılı içinde sarfedilmiş olan belli-başlı⁶ mutfak malzemesinden herbirinin »kile«, »okka«, »kantar« ilh. gibi hususî ölçeklerle miktar ve ortalama birim fiyatları⁷ hesaplanmış ve senelik tutarları akçe olarak

⁵ Bu Muhasebe Bilânçosu, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından neşr edilmekte olan Vakıflar Dergisinin 9. cildinde aynen yayınlanacaktır.

⁶ Muhasebe Bilânçolarında bazı mevsimlerde yemeklere karıştırılan kabak, koruk, yoğurt, nâne, kimyon, maydanoz, siyah üzüm, pestil, kayısı, incir ve çeşitli turşular.. gibi bazı yiyecek maddeleri de kayıtlı iseler de temsil ettikleri fiyatların ehemmiyetsizliği ve her yerde her zaman mevcut bulunmayışları dolayısıyla hesaplarımıza alınmamışlardır.

⁷ Muhasebe Bilânçolarında muhtelif tarihlerde kısa fasıllarla ayrı partiler halinde satın alınmakta olan zahire neveleri için fiyatlar çok defa mevsim, kalite veya pazarlama şartları dolayısıyla, oldukça farklı kaydedilmiştir. Bu gibi hallerde satın alınan zahire miktarını muhtelif tarihlerde ödenmiş olan akçe yekûnuna taksim etmek suretiyle bulunan ortalama fiyatlar kullanılmıştır. Bütün bir güneşyılı'nı kapsayan bilânçolarda bu suretle mevsim farklarından gelen fiyat yükselişleri kısmen bertaraf edilebilmektedir.

CEDVEL No. 3

Süleymaniye İmaretinin 1585/1586 Muhasebe Bilançosu'ndaki senelik tüketim miktar ve nisbetleri esas alınarak suretiyle İstanbul'un üç ayrı imaretinde, ayrı tarihlerdeki ayrı birim fiyatlarına göre hesaplanan mutlak masraflarının yıllık tutarları.

Sıra No.	Satın alınan erzakın cinsi	Ölçü birimi	I Süleymaniye İmareti (1585/1586) (İstanbul)			II Fatih İmareti (1489/1490) (İstanbul)			III Bayezit II İmareti (1604/1605) (İstanbul)		
			Birim fiyatı (akçe)	Yıl içinde tüketilen miktar	Yıllık tüketim tutarı (akçe)	Birim fiyatı (akçe)	Tüketimin yıllık tutarı (akçe)	Birim fiyatı (akçe)	Tüketimin yıllık tutarı (akçe)		
1	Koyun eti	Okka ¹	3,00	77 615	232 845	1,43	110 989	10	776 150		
2	Buğday	Kile ²	23,38	4 482,50	104 784	13,50	50 513	71,71	321 440		
3	Un	"	25,54	11 521	294 246	18,22	209 912	75	864 075		
4	Pirinç	"	33,00	4 328	143 154	16,93	73 442	60	260 280		
5	Sadeyağ	Kantar ³	525,41	208,40	109 495	264,00	55 017	792	165 052		
6	Bal	"	401,10	292,52	117 330	180,40	52 770	800	234 016		
7	Badem	"	462,20	22,34	10 326	167,20	3 735	1 144	25 556		
8	Kara-erik	"	111,73	17,70	1 978	79,20	1 401	264	4 672		
9	Nişasta	"	173,70	71,50	12 420	128 28	9 029	264	18 876		
10	Kırmızı-üzüm	"	87,99	50,20	4 417	33,00	1 656	264	13 252		
11	Safran	Dirhem ⁴	1,66	7 423	12 322	0,24	1 781	4	29 692		
12	Nohut	Kile	30,00	192	5 760	16,25	3 120	51	9 792		
13	Karabiber	Okka	119,61	66,30	7 934	25,17	1 678	90	5 967		
14	Soğan	"	0,92	3 762	3 461	0,41	1 541	3	11 286		
15	Kimyon	"	8,91	124,50	1 110	4,00	498	14	1 743		
16	Odun	Çeki ⁵	12,12	4 683	56 758	5,00	23 415	33,11	155 054		
17	Tuz	Kile	11,00	390,50	4 295	12,00	4 696	30,00	11 715		
				Yekün :	1 122 635		615 194		2 908 68		
				Endeks :	182,49		100		472,73		

¹ 1285 gram*.

² İstanbul buğday kilesi : 20 okka, yahut 25,7 kilogram (35 litre). Pirinç kilesi: 10 okka.

³ 44 okka, yahut 56,5 kilo.

⁴ 3,212 gram.

⁵ Odun çeki: 180 okka veya 231 kilo.

* Ölçülere ait rakamlar, *Viquessel*'in, Voyage dans la Turquie d'Europe, Paris 1868 isimli kitabından alınmıştır, p. 258.

gösterilmiştir. Bu masrafların yukarıdan aşağı toplamları ise, o sene imaret mutfağında hazırlanmış olan muayyen miktar ekmek ve yemeklerin hepsinin birden kaç mal edilmiş olduğunu vermektedir ki bu rakam cetvellerimizde *esas kabul ettiğimiz yıl ve imaret için* 1 122 635 akçe tutmuştur.

Cetvelin II. kısmında ise, Süleymaniye İmaretinin I. kısımda tespit edilmiş olan 1585/1586 Muhasebe Bilânçosundaki miktar ve nispetlerdeki zahirenin (fiyatların çok daha düşük olduğu) Fatih imaretinin 1489/1490 yılı Muhasebe Bilânçosundan çıkardığımız ortalama birim fiyatları ile hesaplandığı takdirde kaç mal edilmiş olabileceği aranmıştır ki bu rakamın da 615 194 akçe olduğu anlaşılmıştır.

Cetvelimizin III. kısmında da, yine Süleymaniye İmaretinin 1585/1586 Muhasebe Bilânçosunda o sene içinde sarfedilmiş olduğu tespit edilmiş bulunan miktar (bu sütunun rakamları Cetvelde *italik* olarak dizilmiştir) ve nispetlerdeki zahirenin bu defa Bayezid II. nin İstanbul'daki imaretinin 1604/1605 yılı Muhasebe Bilânçosundan çıkardığımız ortalama birim fiyatları ile satın alınmış olduklarını farz ve kabul ettiğimiz takdirde, yıllık mutfak masraflarının kaç akçeye mal olacağı hesaplanmıştır ki bu suretle elde edilmiş olan rakam da 2 908 618 akçeyi bulmuştur.

Bu şekilde mümkün olduğu kadar aynı bölgelerden, aynı pazarlama şartları altında, aynı kalitelerde olmak üzere, aynı cins ölçeklerle, aynı miktar ve nispetlerde tedârik edilmiş oldukları kabul edilebilecek olan zahirenin maliyet hesaplarında büyük farklar mevcut olduğu ve 1489/1490 yılında 615 194 akçeye mal edilmiş olan malzemeyi 1585/1586 hesap-yılı içinde satın alabilmek için 1 122 635 ve 1604/1605 yılında 2 908 618 akçe ödemek lâzımgeldiği anlaşılmaktadır. Bu hesaba göre, İstanbul imaretlerinin yiyecek maddelerine ait *synthétique* yahut *composé* fiyat endeksinin, 1489/1490 yılında Fatih İmareti için bulunmuş olan 651 194 rakamını 100 farz edecek olur isek, 1585/1586 yılında 182,49 ve 1604/1605 de, 472,79'a yükselmiş olduğu anlaşılmaktadır.

**

Türkiye'de XVI. asrın sonlarına doğru hızlanıp XVII'nci asrın ilk yarısında da bir müddet devam etmiş olan fiyat artışlarının seyrini daha yakından ve teferruatlı bir şekilde tetkik etmiş olmak için, İstanbul'daki İmaretlerin Yıllık Muhasebe Bilânçoları üzerindeki tetkiklerimizi genişleterek (yukarıda izah ettiğimiz usullerle)

aşağıda »4« numaralı cetveldeki neticeleri elde etmiş bulunmaktayız.⁸

Cetvelin I. kısmında, İmaret muhasebelerinin muhtelif tarihli bilançolarındaki fiyat rakamlarının ortalamalarına nazaran ve Süleymaniye İmaretinin »4« numaralı cetvelimizin I. bölümünde görüldüğü (veçhile) 1585/1586 yılında sarfedilmiş olan miktar ve nispetler esas tutularak bu imaretlerden herbirinde belirli yıllarda yapılmış olması lâzım gelen mutfak masraflarının akçe olarak (nominal) tutarı kaydedilmiş ve (Fatih İmaretinin 1489/1490 yılına ait 615 194 akçelik masraf rakamı 100 farz edilerek) diğer senelere ait masraf yekûnlarının endeksleri hesap edilmiş olup grafiğimizin üstteki düz siyah çizgisi bu endeks rakamlarına göre tayin edilmiştir.

Fiyat hareketlerinin arkasında diğer tesirler yanında bu fiyatları ölçmeye yarayan paranın (akçenin) kıymetli maden değerinin devlet eliye veya kalpazanlar tarafından maruz bırakılacağı değişikliklerin büyük bir tesiri bulunduğu düşünülerek, her defasında sarfedilen akçe adedini bu akçelerin ihtiva ettiği saf gram-gümüş miktarına tahvil ederek yiyecek maddeleri fiyatlarının hakiki (réel) ölçülmesini müteâlâ etmek ihtiyacı duyulmaktadır. Bu ihtiyaca cetvelimizin II. kısmı cevap vermekte ve »2« numaralı grafiğimizin noktalı alt çizgisi bu rakamlara göre tertip edilmiş bulunmaktadır.

⁸ Bu cetveldeki rakamlar, 2 ve 3 numaradakiler hariç, İstanbul'da bulunan büyük Sultan İmaretlerinin Yıllık Muhasebe Bilançolarından alınmıştır. Aynı imarete dair, oldukça tam sayılabilecek seriler mevcut olmadığından, cetvelimizi muhtelif imaretlere ait rakamlarla teşkil etmek mecburiyetinde kaldık. Bu suretle »1« numaradaki rakamlar Fatih, 4—7 numaradakiler Süleymaniye, 8—16, 18—23 numaradakiler Bayezit II., 17 Selim I. ve 24 numaralı Sultan Ahmet İmaretine aittir.

2 ve 3 numaradaki rakamlar ise, İstanbul Saraylarının mutfak masraflarına ait Muhasebe Defterlerinden alınmıştır.

Tetkik ettiğimiz Muhasebe Bilançolarının aynı şekilde kusurlu sayılması mümkün diğer bazı tarafları da şunlardır:

Bu bilançolardan bazıları bir güneş-yılı tam olarak kapsayan ve dolayısıyla fiyatlar üzerinde yapılabilecek ortalama hesaplarıyla mevsimlik fiyat hareketlerinin tesirlerini kısmen bertaraf etmek mümkün olan bilançolar değildir.

Meselâ, 9, 12, 15 ve 19 numaralı bilançolar altı ay veya kısa bir zamana aittir. 16 numaralı bilanço ise, bir sene sekiz aylıktır.

Diğer taraftan, bir evvelki yıldan ambarlarında kalmış olan stoklardan faydalanarak, sene içinde ancak ufak bir parti halinde satın alınmış malzeme ile yetinilmiş olan bazı hallerde, bu malzemenin fiyatının o senenin ortalama fiyatlarından farklı olması mümkündür. Bazı bilançolarda, o senenin mübayaa fiyatları arasında kaydı bulunmayan bazı zahirenin birim fiyatlarının ise, büyük bir ehemmiyet arz etmeyen bazı nâdir hallerde, hakikate yakın olarak tarafımızdan doldurulması icap etmiştir.

Tetkik Konumuz »4« numaralı cetvelin 2'inci sütunundaki »defter numaraları«, İstanbul Belediyesi Kitablığı, M. Cevdet yazmaları arasında bulunan »1« numaralısı hariç, diğerleri Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü'nde muhafaza edilmekte olan »Maliyeden devredilmiş« defterlere aittir ve imaretlerin Muhasebe Bilançolarını aldığımız yerleri göstermektedir.

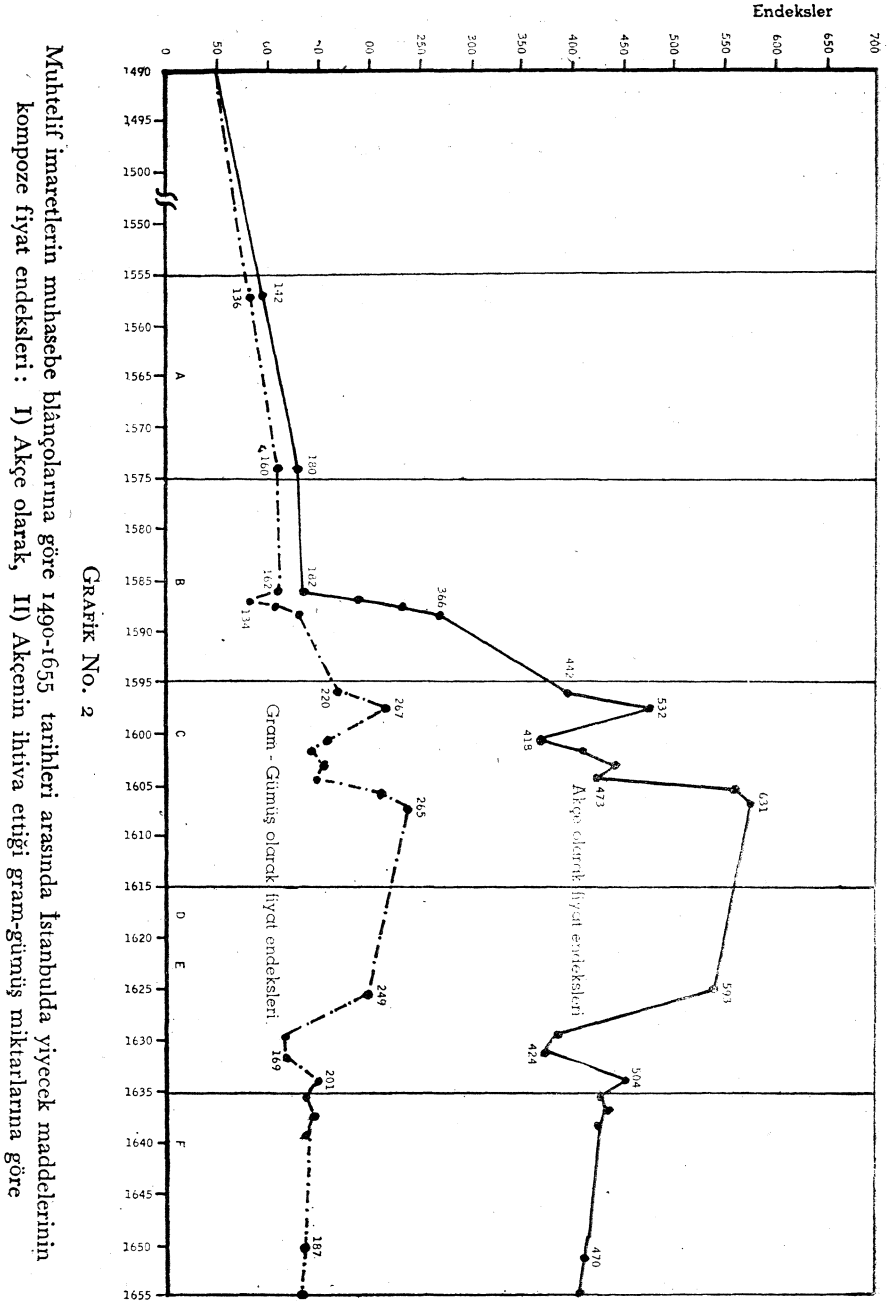
CEDVEL NO. 4

İmarat Muhasebelerinin muhtelif tarihlere ait bilançolarından çıkarılmış olan birim fiyatlarına göre ve Süleymaniye İmarati 1585/1586 yılı bilançosundaki miktar ve nisbetler esas alınarak hesaplanmış olan mutfak masraflarını ve bu masraflara göre bulunmuş olan yiyecek maddeleri kompoze fiyat endekslerini:

I) O yıllarda kullanılmış olan akçe adedine ve II) bu akçelerin ihtivâ ettiği gram-gümüş miktarlarına göre hesaplanan endeksleri gösteren cedvel.

Sıra No.	Tarihler	Defter numaraları	I (Akçe olarak)		(Gram - gümüş olarak)	
			Senelik tüketimin tutarı	1489 / 1490 fiyatlarına nazaran endeks	Senelik tüketimin tutarı	1489 / 1490 fiyatlarına nazaran endeks
1)	1489/1490	0.91	615 194	100	472 469	100
2)	1555/1556	7098	875 184	142,26	639 759	135,41
3)	1573	6278	1 107 173	179,97	755 092	159,82
4)	1585/1586	1954	1 122 635	182,48	765 862	162,10
5)	1586/1587	1954	1 649 975	268,20	633 590	134,10
6)	1587/1588	5833	1 959 381	318,50	752 402	159,25
7)	1588/1589	5832	2 048 665	365,52	863 487	182,76
8)	1595/1596	5039	2 716 593	441,58	1 043 172	220,80
9)	1596/1597	5039	3 273 274	532,07	1 256 937	266,20
10)	1599/1600	5039	2 572 694	418,20	987 914	209,10
11)	1600/1601	5039	2 831 130	460,20	914 455	193,55
12)	1601	5039	2 966 493	482,20	958 177	202,80
13)	1602/1603	5039	2 908 618	472,79	930 483	198,85
14)	1605	5039	3 788 575	615,83	1 223 709	259
15)	1605/1606	5039	3 879 814	630,66	1 253 179	265,24
16)	1623/1625	5039	3 650 751	593,43	1 179 132	249,57
17)	1628/1629	6019	2 635 718	428,44	806 529	170,70
18)	1629	5813	2 603 421	423,19	796 646	168,61
19)	1632/1633	632	3 103 609	504,50	949 704	201
20)	1634/1635	682	2 957 876	480,80	905 110	191,57
21)	1635/1636	682	2 986 904	486,52	913 992	193,45
22)	1636/1637	682	2 961 130	481,30	906 106	191,78
23)	1648/1649	580	2 892 179	470,12	885 007	187,31
24)	1655/1656	989	2 841 328	461,86	869 446	184,02

»4« numaralı cetvelin rakamlarını ve bu rakamlara dayanılarak hazırlanmış olduğumuz »2« numaralı grafiği manalandırabilmek için bazı açıklamalarda bulunmak gerekmektedir:

Bu maksatla her defasında o devir için bir akçenin ihtiva ettiği gram-gümüş adedini akçe adedine zarbederek ödenmesi lâzım gelen akçelerin mecmuunun kaç gram gümüş ettiğini hesaplamak ve bu yekûnlardan »1« sıra numarasındaki 472 469 rakamını 100 farzederek diğerlerinin endekslerini ona göre tertip etmek kâfi gelmektedir.

Bu bakımdan muhtelif tarihlerde bir akçenin ihtiva ettiği gümüş miktarı ile ağırlık ve ayarı belirli bir altın paraya nazaran kıymeti ve bu kıymet nispetlerindeki değişiklikler hakkında bazı bilgiler vermek faydalı olacaktır:

A) XVI. asrın ilk yarısında, (1491—1566 tarihleri arasında) yüz dirhem gümüştan en çok 420 akçe kestirilmekte olduğuna göre,⁹ bir akçe 0,731 gram gümüş ihtiva etmekte ve bu akçelerden 1491—1516 tarihleri arasında 52, 1517—1549 yıllarında 55 ve 1550—1566 senelerinde 60 tanesiyle bir Osmanlı altını alınabilmekte idi. Bu hesaba göre bir gram altının kıymeti 1491'de 10,64 ve 1560'da 11,52 gram olarak tesbit edilmiş bulunuyordu.

1566 tarihinde Selim II. nin tahta geçmesinden sonra bu nispetler bozuldu ve yüz dirhem gümüştan 420 akçe yerine 450 akçe kestirilmeye başlandığından akçelerin ihtivâ ettiği gümüş miktarı da 0,731 gramdan 0,682 grama düşürülmüş oldu. Buna rağmen, bir Osmanlı altınının yine 60 akçeye tedavül etmesi istenildi.

Bu sıralarda Osmanlı parası büyük bir buhran içine girmiş bulunuyordu. Kalp-para basanlar ve akçelerin kenarlarını kesenler akçenin içindeki gümüş miktarını durmadan azaltıyor ve bu hal resmî-kur ile fiyatı 60 akçe olarak tesbit edilmiş olan altınların halk arasında 80 veya 100 akçeye kadar alınıp verilmesine sebep oluyordu.

Ayarı bozuk bir paranın yarattığı enflasyon, çarşı ve pazarlardaki eşya ve yiyecek fiyatlarının nisbetsiz ve kararsız bir şekilde yükselmesine, *ihtikâr ve karaborsa kazançlarının teşekkülüne ve cemiyet içinde ekonomik ve politik düzeni tehdit eden büyük bir huzursuzluğun meydana gelmesine sebep olduğundan*, devlet yeni

⁹ Akçenin muhtelif tarihlerde ihtiva etmiş bulunduğu gümüş miktarı ve altına nazaran değeri hakkındaki rakamlarımız Doçent Dr. Halil Sahillioğlu'nun henüz basılmamış olan »Kuruluşundan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Hakkında Bir Deneme 1958« isimli doktora tezinden alınmıştır.

Kendisi bu hesapları, XVII. asrın sonuna kadar Türkiye'de kullandırılmış olduğunu ileri sürdüğü 3,072 gram ağırlığındaki *Tebrizî dirhem* esasına göre yapmıştır. Bu tarihten sonra kabul edilmiş olan ve *Rumî* denilen yeni dirhemler ise 3,207

gram ağırlığında idi. Yine *Sahillioğlu'na göre*, Sultanî denilen bir Osmanlı altını, 1552 tarihlerine doğru 3,572 (Venedik dükası 3,559) gram ağırlığında saf altını ihtiva ediyordu. Bu altın 1552—1560 tarihleri arasında 3,544, 1563'de 3,517 gram geliyordu. 1641 yılında ise 3,490 veya 3,464 grama düşmüştü. (Venedik dükası da 1560—1641 arasında 3,426 gram olmuştu). (Burada A, B, C, D, E, F harfleri ile ayrı ayrı tetkik ettiğimiz mühim merhaleler »2« numaralı grafiğin taban çizgisi üzerinde aynı harflerle işaret edilmiştir).

bir ayarlama yaparak akçenin içinde bulunduğu fiilî durumu resmen tanımak zorunda kaldı:

B) 1584—1586 (992—994) yılları arasında geliştirilen bir hükümet kararına göre, o zamana kadar 100 dirhem gümüşten 450 adet olarak kestirilmekte olan ve beheri 0,682 gram ağırlığında gümüşü ihtiva eden akçeler yerine, 100 dirhem gümüşten 800 adet kestirilerek ağırlıkları 0,384 grama düşürülmüş akçeler konulacaktı.

Aynı karara göre, zamanın 3,517 gramlık Osmanlı altınlarından bir tanesi, kıymet itibarıyla bu akçelerden 120'sine karşılık kabul ediliyordu. Bu suretle eskiden mecmuu 40,920 gram gümüş ihtiva eden 60 akçe ile alınabilen bir altına yeni kur'da 46,080 gram gümüş ihtiva eden 120 akçe ödemek lâzım gelecekti. Bu operasyonda bir gram altının fiyatı 11,52 gram gümüşten 13,10 gram gümüşe çıkarılarak altına *prim* tanınmış oluyordu.

Bu çapta büyük bir devalüasyon operasyonunun, doğurması muhtemel büyük tehlikeler meydana idi. Eşya ve yiyecek fiyatları nispeten bir şekilde fırlamış, fırsattan faydalanan ihtikâr erbabı karaborsa fiyatlarıyla cebini doldururken halk ve sabit gelirli soyulmuştu. Nitekim, askerinin aylığını bu yeni akçelerle ödemeğe kalkışan devlet idaresine karşı İstanbul'da büyük bir isyan hareketi patladı ve bu vaziyete sebep oldukları iddiasıyla yeni sikkeler kestirilmesine memur edilmiş olan Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ile defterdar öldürüldü.¹⁰

¹⁰ Kendi zamanında cereyan etmiş olan bu kanlı vak'a hakkında Selaniki Mustafa'nın Tarihi'nde vermiş olduğu bazı bilgiler türlü bakımlardan dikkat çekmektedir:

»Bir gün sipahi güruhu cemiyette hurde akçeyi ellerine alıp Şeyhülislâm Şeyhî Efendi huzuruna iletüp bu makule akçeyi bize ulûfe deyü virirler, lâkin ehli sük bizden almazlar. Mekûlât ve melbusâta darbî (cebrî) virdüğümüzde aldığımız helal olurmu? deyü sual ettikde 'haramdır' deyü cevap virilicek.« iyan etmişlerdi.

İsyancıların Mehmed Paşa'yı, askere hiç böyle bir ulûfe verildiği görülüşmüdü? »sen gelüp mukarrib olub, memlekete akçe saldırub bid'at ihdâs etmeyle sikkemi tashih itsen gerekirdi?« diye itham etmiş bulunmaları, kendisinin *sikke tashih* işine memur edildiği zaman, gereken sermayeyi devlet hazinesinde bulamayınca, varlıklı kişilerden iktidarlarına göre bir vergi tahsil etmeğe kalkışmasının ve bu

hususla müsamahasız davranışının o zamana kadar emsâli görülmemiş bir bid'at telakki edilerek başına gelen felaketin belli-başlı bir sebebi olduğunu göstermektedir.

Katli sırasında celladın defterdara »sekiz akçe üstüne madenlerden akçe kestiren senmisin?« diye hitap etmiş bulunması da, devalüasyon esnâsında yüz dirhem gümüşten 800 akçe hesabı üzere akçe kesileceği hakkındaki hükümet kararının bu vak'adan evvel tatbik mevkiine konulmuş olduğunu ispatlamaktadır.

Bu suretle devalüasyon kararının tatbik haline konması tarihinin tâyini bakımından ehemmiyet kazanmış olan askerinin isyan tarihi maalesef münakaşalıdır. Çünkü Selaniki Tarihi'nin basılmış nüshalarında 996 Cemaziyevvelinin şenbih (Cumartesi) günü olarak kaydedilmiş (s. 252—255) bulunmakta olan bu tarihin yılının, türlü nedenlerle, 997 olması lâzımgelmektedir ki, bu şekliyle vak'anın tarihinin 1589 senesi Nisan ayı başları olarak kabu-

Böyle mühim bir kararın eski ayarı bozuk ve kesik akçeler tedavülde iken tatbik edilmeğe kalkışılmış olması ve *daha evvel yenilerin hazırlanması için devletin lüzumlu sermayeyi tedarikten âciz kalması*, eskilerle değiştirilecek yeni akçelerin kestirilmesi işinin ancak 1589—1590 (998—999) tarihleri arasında tamamlanabilmiş bulunması, *başarısızlığın belli-başlı sebeplerinden birisi* gibi gözükmetedir.*

Fakat, akçenin değerini gittikçe daha fazla kaybetmeğe mahkûm oluşunun her halde *diğer daha mühim bazı sebeplerinin* mevcut olması lâzım gelir:

*Milletler-arası kıymetli maden ceryanlarının, devamlı harpler dolayısıyla devletin yaptığı büyük harcamaların ve ticarî hareketlerin hacim ve sür'atinde vukua gelen değişiklikler ve sür'atli bir nüfus artışı gibi türlü sebeplerle fiyatların durmadan yükselme temayülünde olması, Osmanlı parasının içine düştüğü buhranların ve bu ceryanlara hâkim olmak hususunda devletin izhar ettiği aczin sebepleri arasında bulunmakta idi.*¹¹ Bu sebeple onları sadece Osmanlı İmparatorluğuna mahsus özel şartlar veya idarecilerin bilgisizliği ile izah etmek doğru olamayacaktır.

Nitekim bir müddet sonra akçeyi bu ayarda da muhafaza etmenin imkânsız olduğu anlaşıldı. *Türkiye, Milletler-arası büyük bir enflasyon hareketinin çarhları içine girmiş ve her türlü tedbirlere rağmen, kıpırdadıkça bu batağa daha fazla saplanması mukadder bir hale gelmiştir.*

C) 15 Kasım 1600 tarihli bir narh defterinin mukaddemesinden¹² anladığımızı göre; 1584—1586 seneleri arasında yapılmış olan

lû mümkündür. (Nuruosmaniye Ktb. 3132 numaralı yazma, ypr. 110) Matbu nüshalardaki 996 tarihinin de daha ziyade Mehmed Paşa'nın sikke tashihi için varlıklı kişilerden sermaye toplama şeklinde bir »bid'at« ihdâs ettiği tarih olması lâzımgelmektedir.

* H. Sahillioğlu, z. k. geç. tez. s. 220—222.

¹¹ Prof. F. Braudel'e göre, bu tarihlerde aynı büyüklükte bir *dévaluation* İran'da da yapılmıştı. (La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Époque de Philippe II, 1966. Vol. I, p. 490). Aynı eserin 480'inci sayfasından alıp »6« numara ile aşağıya aynen aktardığımız grafiğe nazaran, bir çok Avrupa memleketlerinin paralarında bu devirde büyük *dévaluation* hareketlerinin görülmekte olması da, dikkati çekmektedir. (Bu grafik »25«

numaralı taban notunun bulunduğu sayfada izah edilmiştir.)

¹² İstanbul'da Belediye Kitaplığı, M. Cevdet Yazmaları No. B/9. »2« numaralı taban notunda ismi zikredilmiş olan »... Tereke Defterleri.« isimli etüdümüzde bu hususta daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. s. 447.

Bu Narh Defteri'ndeki bazı kayıtlardan anladığımızı göre, ayarı bozuk akçelerin kıymeti o kadar düşmüştü ki resmî fiyatlara göre 120 tanesinin bir altın değerinde olması gerekirken bir altın almak için 180 akçe ödemek lâzım geliyordu. Diğer eşya fiyatları da aynı nisbetlerde ve belki de daha fazla yükselmişti. Gerçekten, Flori 180 akçeye alındığı devirdeki fiyatlar, sikke tashihi ile altın 120 akçeye düşürüldüğü zaman bu 1/3 nisbetindeki düşüş, eşya fiyatlarına aynı şekilde aksettirilmemiş, bazı mallarda fiyatlar 2/3 nisbetine kadar düşürülebilmştir.

büyük ayarlama ve devalüasyon operasyonundan bir müddet sonra sikkenin ayar ve kıymeti tekrar bozulmağa ve bu bozulma ile ilgili olarak da eşya ve yiyecek fiyatları gelişi-güzel yükselmeye başlamıştı.

İktisadî hayatın bozulan düzenini iade edebilmek için devlet, piyasadaki ayarı bozuk ve küçültülmüş paraları toplatıp onların yerine *ayar tashih ve standardize edilmiş yeni akçeler çıkardı* ve her zaman olduğu gibi *vaktiyle yerinden oynamış olan fiyatları eski ve normal hallerine döndürmek için teferruatlı bir narh cetveli tanzim ettirerek çarşı ve pazarlarda tatbik edilmek üzere ilân etti.*

Yeni kestirilen akçeler, eskiden olduğu gibi, 120'si bir altına muadil olarak kabul ve muamele görecekti. Fakat bu defa da devlet piyasadan toplatacağı ayarı bozuk akçeleri kendi hazinesinden tamamlayıp eski resmî ayarına göre, aynen kestirmeyi göze alamadığı gibi, bu fırsattan faydalanarak içinde bulunduğu malî sıkıntıları biraz azaltmış olmak için akçeyi bir miktar daha devalüe etmeğe karar vermiş ve *100 dirhem gümüşten 800 yerine 950 akçe kestirmek suretiyle* 1586 devalüasyonundan sonra ağırlığı 0,384 grama indirilmiş olan akçeyi daha fazla küçülterek 0,323 grama düşürmüştür. Bu suretle eskiden 0,384 gramlık akçelerden 120'si, yani 46,80 gram gümüş ile bir altın alınırken, şimdi aynı altın bu defa daha fazla küçültülmüş akçelerin 120'sinin ağırlığı olan 38,76 gram gümüş ile alınabilecekti. Bir müddet evvel bir gram altın 13,10 gram gümüşe karşılık tutulurken, şimdi 11,01 gram gümüş olarak hesaplanıyordu.

D) Bu ıslahattan sonra 1611—1618 yılları arasında altının fiyatının 120—130 akçe arasında kalabilmiş olduğunu biliyoruz.¹³ Fakat

Bu demekti ki, devalüasyon sırasında bir kısım fiyatlar, akçenin kıymet, kaybına nazaran, nisbetsiz bir şekilde artmış bulunuyordu.

Nitekim, *sikke tashih* operasyonundan sonra, narh cetvelini tanzim edenler bazı fiyatlarda aşağıdaki indirmelerin yapılmasının mümkün olacağını tespit ettiler: Bir akçeye 115 dirhem verilmekte olan esmer ekmeğin 200 dirheminin bir akçeye satılması, 80 dirhemi bir akçeye satılabilen has ekmeğin de bir akçeye 120 dirhem verilmesi; un'un kilesinin 120 akçeden 80'e, daha az makbul bir un'un kilesinin 75'den 50'ye; pirincin kilesinin 56'dan 39'a, koyun etinin okkasının 10'dan 8'e, tereyağının okkasının 26'dan 19'a, bal'ın okkasının 20'den 13'e indirilmesi mümkündür. Bu indirmelerin ithal-malı bazı lüks eşya neveleri üzerinde ise daha büyük nis-

petlerde yapılmış olması da ayrıca dikkati çekmektedir:

Meselâ, Firengî a'lâ kadifenin zirai 1200'den 550'ye, Ceneviz kadifelinin zirai 880'den 400'e, »Nevpeydâ« çukaların a'lâsının zirai 300'den 120'ye indirilmesi mümkün görülmekte idi.

Bu narh listesinin tanzim ve ilân tarihinden bir sene sonra tertip edilmiş olan İstanbul'daki Bayezid II. İmaretî (cetvelimizde 12 numara) Muhasebe Bilânçosu'nda da; buğdayın kilesinin ortalama fiyatının 73,14'e, pirincin kilesinin 88'e, tereyağının okkasının 26'ya, bal'ın 16'ya, koyun etinin okkasının 10 akçeye kayıt edildiği hesaplanmıştır.

¹³ Dr. Halî Sahillioğlu, »XVII'nci asrın ilk yarısında İstanbul'da Tedâvüldeki Sikkelerin Rayiçî«. Belgeler Dengisi C. I, Ankara 1964. S. 2, s. 223—228.

1618 yılının sonunda, 100 dirhem gümüşten 950 yerine 1 000 akçe kestirilerek akçenin ağırlığı 0,306 grama düşürülmüş olmasına rağmen, bu defa da 3,517 gram ağırlığındaki bir altının 120 akçe sayılmasında ısrar edilmiş olduğuna göre, bir altının 38,760 yerine 36,840 gram gümüşe karşılık olacağı kabul edilmiştir.

Sebepleri ne olursa olsun, *kıtalar-arası muazzam bir enflasyon cereyanının akımına kendisini kapırtmış* bulunan Osmanlı İmparatorluğu, devrinin fiyat hareketlerine *ve bu fiyat hareketlerini daha fazla hızlandırmakta olan akçe devalüasyonlarının tesirlerine karşı gelemiyor*, bu vüs'at ve şiddetteki cereyanları zapt ve rapt altına almaktan âciz olarak bir malî buhrandan diğerine sürükleniyordu. Bu sebeple, burada tetkik ettiğimiz *devalüasyon operasyonları muayyen bir malî ve iktisadî politikanın emrinde iyi düşünülmüş, imkân ve şartları itina ile hazırlanmış oldukları için muvaffakiyet şansı bulunan teşebbüsler olmaktan ziyade, hergün şiddetini arttırarak devam etmekte olan malî buhranların önü sıra, ümitsiz ve etkisiz bir halde sürüklenilmiş olan olaylar ve çok defa bu teşebbüslerin icracısı veya ilhamcısı rolünde gözüken devlet büyüklerinin hayatlarına mal olan kanlı ihtilâllere vesile teşkil ediyor ve devletin içine düştüğü ekonomik ve siyasi buhranların daha fazla artmasının mühim sebeplerinden biri haline gelmiş bulunuyorlardı.¹⁴*

E) Nitekim 1619 yılının başında teşebbüs edilmiş olan *sikke tashihi* operasyonunun arkasından ve 1620 yılından itibaren piyasadaki altın fiyatları tekrar yükselmeye başlayarak, 1623'ün ilk aylarında 200 ve 240 akçeye, daha sonra da 275'e ve 310'a ve nihayet 1624'ün başlarında da 400'e yaklaşmasıyla devletin yeni bir müdahalesine zaruret hasıl oldu.

Bu münasebetle girişilmiş olan *sikke tashihi* teşebbüsünün mahiyeti ile ilgili olarak Bursa'da tanzim edilmiş olan bir Narh Defteri mevcuttur.¹⁵ Bu deftere göre, *21 Kasım 1624* tarihinde İstanbul'dan gelmiş olan bir emirde Bursa'da o sırada kestirilmekte olan »10 tanesi bir dirhem gelir halis ve ayarı sahih akçelerin« tedavüle, eşya fiyatlarında yeni râyice göre hazırlanacak bir ayarlama ile birlikte, çıkarılması ve bu yeni akçelerin 120'sinin bir altın ve 80'inin bir Riyal (İspanyol kuruşu) olarak tedâvül ettirilmesi emredilmektedir.

Benzeri tedbirlerin İstanbul'da da alınarak yeni sikke rayiçlerinin 24 Kasım 1624'te ilân edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁴ Ahmed Refik, Osmanlı İmparatorluğunda Meskûkât, Türk Tarih Encümeni Mecmuası. No 6, 7, 8 ve 10. İstanbul 1330—1340.

¹⁵ Bursa Arkeoloji Müzesi Arşivi'nde bulunan B/44 numaralı Kadı Sicili, yp. 90—91.

Bu narh listesinde Bursa için

yemeklik iyi bir buğdayın kilesinin fiyatının 55, diğerlerinin 40 akçe; arpanın 20, Mısır pirincinin 50, yerli pirincin 40; tereyağının okkasının 20, zeytinyağının 16, balın 12, koyun etinin 8 akçe ve karabiberin 2,5 dirheminin bir akçeye olarak tesbit edildiği görülmüştür.

Bir-iki yıl kadar müşkülâtle muhafaza edilen bu rayiçler, altın fiyatlarının tekrar yükselmeye başlayarak evvelâ 130'a sonra 1036—1039 (1626—1629)'da 180'e, 1040—1041'de 200'e, 1042—1044'de 220'ye, 1045—1046'da 240'a ve nihayet 1048—1050 (1638—1640) arasında 250'ye çıkmış olması neticesi, yeni bir sikke tashihine lüzum görülmüştür.

F) 1 Ocak 1641 (17 Ramazan 1050) tarihinde ilân edilmiş olan bu sikke tashihinde de 100 dirhem gümüşten yine 1 000 akçe kestirilmiş ve 0,307 gram ağırlığında olan akçelerden 120 adedinin o devirde 3,490, yahut 3,464 gram ağırlığında olan bir Osmanlı altınına mukabil alınıp verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶

Re z i m e

KRETANJE CIJENA U TURSKOJ U DRUGOJ POLOVICI XVI STOLJEĆA

Ova historijsko-ekonomska studija obrađuje jedan prilično zanemaren problem u nauci: razvoj proizvodnih dobara, kretanje cijena i pitanje inflacije u Osmanskoj carevini u XVI stoljeću. Rad je baziran na neobjavljenim izvorima i provjerenoj literaturi, a glavni izvori su sljedeći defteri: Ostavinski defteri koji pripadaju jedrenskom vojnom ostavinskom sudu, Ostavinski defteri bursanskog kadije i Muhasebe (obračunski) defteri koji se odnose na izgradnju Sulejmanije džamiye i imareta. Autor je iz ove problematike napisao još nekoliko radova čiji su rezultati sumirani u ovoj studiji.

Rad je popraćen tabelama u kojima je vrlo evidentno izloženo kretanje cijena, u prvom redu prehrambenih artikala, ali u popratnom tekstu izloženo je i kretanje cijena usluga i to kako u drahmama tako i u srebru, što je vrlo važno i za ocjenu vrijednosti novca u to vrijeme. Tako iz priloženih grafikona se može zaključiti da je u vremenu od 1600—1610. godine bila veoma izražena inflacija jer su cijene u akčama naglo rasle dok je porast cijena izražen u gramima srebra bio za čitavo vrijeme od 1490. do 1655. godine gotovo zanemarljiv.

¹⁶ Bu sikke tashihi ile ilgili olarak da elimizde bu tarihte İstanbul'da her çeşit eşya ve yiyecek maddeleri fiyatlarını yeni para rayiçlerine göre tanzim etmiş olan bir Narh Defteri mevcuttur. (Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Kitaplığı No. 1934).

Bu defterdeki fiyatların, para rayiçleri aynı kaldığı halde 11 ve 12 numaralı notlarda kaydedilmiş

olan 1600 tarihli Narh Defteri'nden biraz daha yüksek tutulduğu dikkati çekmektedir. Meselâ: Ekmeğin 200 yerine 150 dirhemi bir akçeye; koyun etinin okkası 8 yerine 9 akçeye, tereyağının 19 yerine 24 akçeye, balın 11—13 akçeyedir. Bu hal, yiyecek fiyatlarının durmadan yükselmek zaruretinde olduğunu resmî makamların da kabul etmiş bulduklarını gösterir.